

Situne Dei

Årsskrift för Sigtunaforskning och historisk arkeologi

2022

Redaktion:

Anders Söderberg
Charlotte Hedenstierna-Jonson
Anna Kjellström
Magnus Källström
Cecilia Ljung
Johan Runer

Utgiven av Sigtuna Museum

Internationell handel, tidiga städer och nätverksriken

Workshop i Sigtuna 15 december 2021
med forskningsprojektet The Viking Phenomenon,
Uppsala Universitet, i samarbete med Sigtuna museum.

Charlotte Hedenstierna-Jonson

Vidsträckt handelsnätverk och framväxten av tidiga städer ses ofta som utmärkande för vikingatiden. Även om internationell handel och långväga kontakter förekom redan tidigare förändrades under vikingatiden och den tidiga medeltiden handelns omfattning och uttryck på ett sätt som har givit avtryck i det arkeologiska materialet. De tidiga städerna, platser som Birka och Sigtuna, kännetecknades av en utpräglad specialisering av verksamheter som i första hand hade med handel och hantverk att göra, men också av hög befolkningstäthet på en definierad och begränsad yta, samt av kopplingarna till ett geografiskt vidsträckt nätverk av liknande platser. Genom detta system av handelsplatser flödade den internationella handeln, och dess varor återfinns i den materiella kulturen, både i form av importerade lyxartiklar som siden och glasbägare, men också i den omfattande, för-industriella produktionen av exempelvis textil och ben- och hornprodukter. Men var låg initiativen, organisationen och makten bakom dessa platser? Frågan om de vikingatida städernas relation till den internationella handeln stod i fokus när forskningsprojektet *The Viking Phenomenon* vid Uppsala universitet (VR 2015-00466), i samarbete med Sigtuna museum, bjöd in till workshop i december 2021.

Samtalet tog avstamp i Nils Blomkvists bok *The Discovery of the Baltic*, där han diskuterar spänningen mellan det han kallar för nätverksriken å ena sidan och territoriell kontroll å andra sidan (2005:203–214). De tidiga städerna befann sig mitt i dessa spänningar, då de gav möjligheter till tullinkomster och förköpsrätt, bryggor och stadsplanering, men också till kontroll av den internationella handeln i en regional miljö (Middleton 2005). Den internationella handeln hade sina egna, sega strukturer och system i vilka städerna med sin verksamhet fungerade som nav. Samtidigt behövde de enskilda platserna förhålla sig till maktstrukturerna i sin närmiljö. Hur säkerställdes handelsfriden i ett stort geografiskt område utan stark centralmakt? Hur såg de olika överenskommelserna ut och på vilka sätt kunde de upprätthållas?

Den övergripande frågan berör förutsättningarna för vikingatidens ekonomiska system. Ofta beskrivs den vikingatida ekonomin som en mer avancerad form av byteshandel där silver vägs och byts mot andra varor. Men handeln av varor mot silver på en marknadsplats hjälper oss inte att förstå de långsiktiga investeringar och ekonomiska risktaganden som låg bakom den internationella handeln. Både historiska och arkeologiska källor vittnar om ett mycket mer avancerat ekonomiskt system där krediter, investeringar och risktaganden ingick. Ett sådant ekonomiskt system kräver regler, upprätthållande av avtal och tydliga konsekvenser för dem som bryter mot dessa. Inom ekonomisk teori

Figur 1. Sigtunamynt präglat för Olof Skötkonung.
Foto: Statens historiska museum/SHM (CC BY 4.0)

finns ramverk som fokuserar just på de sociala och juridiska normer och regler som ligger till grund för en fungerande ekonomi. Där kallas det 'New Institutional Economics (NIE)'. Ekonomhistorikern Anders Ögren vid Uppsala universitet, resonerade kring vad som händer om vi försöker förstå vikingatidens ekonomiska system utifrån ett sådant perspektiv (Ögren et al in print 2022). Neil Price, Uppsala universitet, belyste de särskilda förutsättningar som rådde för den typ av kringresande grupper som handelsföljerna utgjorde, inte minst då de verkade i områden som inte alltid var vänligt inställda. Torun Zachrisson från Upplandsmuseet lyfte frågan om kungamaktens relation till handelsstäderna, med förköpsrätt och rätt till tullinkomster (Middleton, 2005) och underströk även drottningens roll i sammanhanget, som del av kungens råd och aktör vid diplomatiska allianser (Zachrisson in print). Här kommer även frågan om den tidiga myntningen och in och mynt som ett bevis för att man har betalat skatt. Christoph Kilger, Uppsala universitet, visade på mynt som ett sätt att kontrollera territorier och nätverk med skattkungen, Olof Skötkonung och Sigtunamyntningen som exempel (Kilger 2011)

De arkeologiska spåren av internationell handel summeras vanligen som mynt, hacksilver, vågar och vikter å ena sidan och importerade varor å andra sidan. Men med ett bredare perspektiv på tidens ekonomiska system behöver andra uttryck för handeln identifieras. Hur ser exempelvis spåren av kredithandel och gillen ut? Vilken fysisk form hade de tidigare nämnda respassen och symbolerna för handelsfrid och överenskommelser som krävs för att få den här typen av handel att fungera (Grandell 1986, Ögren et al in print 2022). Som möjliga exempel på detta presenterade Ingrid Gustin, Lunds

Figur 2. Ett möjligt respass
från Birka.
Foto: Statens historiska
museum/SHM (CC BY 4.0)

Figur 3. Besök i magasinet i Sigtuna. Foto: författaren.

universitet, materialet från 900-talskontexterna på den s.k. södra tomten i Birkas stadsområde. Här påträffades bland annat en volgabulgarisk kruka och ett skattfynd med vikter, pärlor, bärnsten och 19 mynt, varav fem var s.k. volgabulgariska imitationer. Fragmenteringsgraden på mynten var ovanligt låg jämfört med hur det ser ut i Svarta jorden i övrigt (Gustin, 2004:115. Ambrosiani, 2021:97–99). Till skatten, som tycks ha varit samlad i en börs eller pung av läder eller tyg, hör även ett sigill eller myntliknande föremål som möjligen skulle kunna vara ett respass, i så fall ett bevis på bärarens rätt till fri lejd och handel. Möjligheten att genomföra isotopstudier och genetiska analyser på gravmaterial från de tidiga städerna bidrar med ytterligare en pusselbit. Charlotte Hedenstierna-Jonson, Uppsala universitet, visade på hur befolkningssammansättningen i exempelvis Birka och Sigtuna speglar de internationella kontaktnäten då en betydande del av invånarna kom från annat håll (Krzewinska et al. 2018, Hedenstierna-Jonson et al. 2020).

Men nätverken riktade sig inte bara till områden utanför Skandinavien. Andreas Hennius, Upplandsmuseet, flyttade diskussionen från de tidiga städerna och centralbygdens jordbruksområden till exploateringen av utmarkernas rikedomar och dess betydelse för den internationella handeln. Pälsar, järn och spelbrickor av valben nådde handelsvägarna norrifrån och importen var omfattande redan under 500-talet, långt före de tidiga städernas framväxt (Hennius et al. 2018). John Ljungkvist, Uppsala universitet, underströk i diskussionen att de tidiga städerna inte var en förutsättning för den internationella handeln, utan snarare ett sätt att styra upp redan befintliga nätverk (Lindholm et al. 2021).

Efter en intressant och produktiv dag av diskussioner tog Anders Söderberg, Sigtuna museum, med gruppen på en mycket uppskattad visning av föremål i museets magasin.

Figur 4. Ett eggskydd av trä till en yxa, från kvarteret Professorn 1 i Sigtuna, år 8800. Foto: författaren.

Referenser:

- Ambrosiani, B. 2021. *Stratigraphy: Vol. 2 Part 3: The later part of the Birka Period; Part. 4: The finds*. Birka Studies 10. Stockholm.
- Blomkvist, N. 2005. *The Discovery of the Baltic. The reception of a Catholic world-system in the European north (AD 1075–1225)*. Leiden.
- Grandell, Å. 1986. Kredithandel med tillhjälp av karvstock. *Fornvännen* 81. s. 121–128
- Gustin, I. 2004. Coins and Weights from the Excavations 1990–1995. An Introduction and Presentation of the Material. *Birka Studies* 6. Stockholm. s. 11–25.
- Hedenstierna-Jonson, C. Linderholm, A. & Kjellström, A. 2020. Viking Mobility in the Baltic Sea Region. *Viking Encounters: Proceedings of the 18th Viking Congress*. Pedersen, A. & Sindbaek, S. (red.) Aarhus
- Hennius, A., Gustavsson, R. Ljungkvist, J. & Spindler, L. 2018. Whalebone Gaming Pieces: Aspects of Marine Mammal Exploitation in Vendel and Viking Age Scandinavia. *European Journal of Archaeology* 21.
- Kilger, C. 2011. Hack-silver, weights and coinage: the Anglo-Scandinavian coinages and their use in late Viking-Age society. *Silver economies, monetisation and society in Scandinavia, AD 800–1100*. Graham-Campbell, Sindbæk & Williams (red.) Aarhus.
- Krzewinska, M. Kjellström, A. Günther, T. Hedenstierna-Jonson, C. Zachrisson, T. Omrak, A. Reyhan, Y. Merve Kilinc, G. Somel, M. Sobrado, V. Evans, J. Knipper, C. Jakobsson, M. Storå, J. & Götherström, A. 2018. Genomic and Strontium Isotope Variation Reveal Immigration Patterns in a Viking Age Town. *Current Biology* 28.
- Lindholm, K. Ersmark, E. Hennius, A. Lindgren, S. Loftsgarden, K. & Svensson, E. 2021. Contesting Marginality: The Boreal Forest of Middle Scandinavia and the Worlds Outside. *The Medieval Globe* 7(1).
- Middleton, N. 2005. Early medieval port customs, tolls and controls on foreign trade. *Early Medieval Europe* 13 (4). s. 313–358
- Zachrisson, T. in print. Kings, Queens, Ladies and Lords in Hedeby and beyond. Interaction of Ladyship and Economy. *Hedeby/Slesvig, Danevirke and Beyond – the External Perspective. Defining the Future Research of Hedeby/Slesvig and Danevirke*.
- Hillberg, V. Kalmring, L. & Lemm, T. (red). 37th Tørværfaglige Vikingsymposium. Schelswig.
- Ögren, A. Hedenstierna-Jonson, C. Ljungkvist, J. Raffield, B. & Price, N. in print (2022). New institutional economics in Viking studies: visualising immaterial culture. *Archaeological Dialogues*.